

JAMG'ARMA TURLARI

Respublika musiqa va san'at texnikumi

*Biznes asoslari fani o'qituvchisi **Fayziyev Raxim Xolmurzayevich***

Annotatsiya: Jamg'arma so'zi iqtisodiyot, moliya va jamiyat hayotida muhim tushunchalardan biridir. Jamg'arma mohiyatan mablag'larni kelajak ehtiyoj yoki maqsadlar uchun tizimli va rejalashtirilgan holda to'plash jarayonini bildiradi. Jamg'armalar moliyaviy barqarorlik, iqtisodiy rivojlanish hamda turli iqtisodiy risk va noaniqliklarni kamaytirish vositasi sifatida xizmat qiladi. Jamg'armalar turlari turli mezonlar asosida tasniflanadi va har bir jamg'arma turi o'ziga xos xususiyatlarga, boshqaruv usullariga hamda maqsadlariga ega. Jamg'armalarning turlari va ularning iqtisodiy jarayondagi o'rni haqida chuqurroq to'xtaladi.

Kalit so'zlar: jamg'arma tushunchasi, moliyaviy xavfsizlik, davlat jamg'armasi, xususiy jamg'arma, zahira jamg'armasi, investitsion jamg'arma, pensiya jamg'armasi, ta'lim jamg'armasi, sug'urta jamg'armasi, infratuzilma jamg'armasi.

Birinchi navbatda, jamg'arma kelib chiqish mezoniga ko'ra davlat, xususiy va jamoat jamg'armalariga bo'linadi. Davlat jamg'armalari odatda davlat resurslaridan shakllanadi va makroiqtisodiy muvozanatni ta'minlash, ijtimoiy himoya, mamlakat taraqqiyotini rag'batlantirish uchun mo'ljallangan bo'ladi. Xususiy jamg'armalar esa shaxsiy yoki oilaviy daromadlarni tejash, kelgusidagi yirik xarajatlarni qoplash yoki investitsiya qilish uchun yig'ib boriladi. Jamoat jamg'armalari esa nodavlat tashkilotlar, fuqarolar uyushmalari yoki birlashmalar tomonidan turli jamoatchilik ehtiyojlarini qondirish uchun shakllantiriladi. Jamg'arma turlarini ularning maqsadiga ko'ra ham tasniflash mumkin. Masalan, zahira jamg'armalari, investitsion jamg'armalar, pensiya jamg'armalari, ta'lim jamg'armalari va boshqalar mavjud. Zahira jamg'armalari, asosan, kutilmagan holatlarda texnik va moliyaviy

barqarorlikni saqlash, favqulodda vaziyatlarda foydalanish uchun tashkil etiladi. Investitsion jamg'armalar, o'z navbatida, tadbirkorlik yoki yirik loyihalarga mablag' yo'naltirish, yangi ishlab chiqarish yo'nalishlarini ochish uchun sarflanadi. Pensiya jamg'armalari aholi yashash darjasini ko'tarish, qarilik yillarida barqaror daromad manbayi yaratish uchun moliyaviy resurslarni yig'adi. Ta'lim jamg'armalari esa shaxsiy yoki ijtimoiy ta'lim ehtiyojlarini moliyalashtirishda muhim o'rin tutadi [1].

Jamg'armalarning yana bir muhim turi — sug'urta jamg'armalaridir. Bu turdagi jamg'armalarda pul mablag'lari xavflarni qoplash yoki ma'lum bir noxush holat sodir bo'lganida zararni to'lash uchun to'planadi. Sug'urta kompaniyalari mijozlaridan to'plangan sug'urta to'lovlarini jamg'arma sifatida saqlaydi va belgilangan shartlar asosida to'lovlarni amalga oshiradi. Bu tizim aholining moliyaviy xavfsizligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Davlat byudjetidagi jamg'armalar ham iqtisodiy siyosatda katta ahamiyat kasb etadi. Maxsus byudjetdan tashqari jamg'armalar ayrim sohalarni rivojlantirish uchun tabiiy resurslar sotilishi yoki boshqa notashqi manbalar hisobidan shakllanadi. Ular yordamida innovatsion loyihalarni, infratuzilmani rivojlantirishni, eksport salohiyatini kengaytirishni, ijtimoiy sohalarni qo'llab-quvvatlash tadbirlarini moliyalashtirish mumkin. O'zbekiston tajribasida Moddiy zaxira jamg'armasi, Pensiya jamg'armasi, Davlat maqsadli jamg'armalari kabi ko'plab mexanizmlar amalda. Bank tizimida ham jamg'arma tushunchasi keng tarqalgan. Banklarda jamg'arilayotgan depozitlar jismoniy va yuridik shaxslarning vaqtincha bo'sh bo'lgan mablag'lari asosida tashkil etiladi. Bu jamg'arma turlari naqd, muddatli yoki jamg'arma depozitlari ko'rinishida bo'lib, mijozlar uchun nafaqat mablag'larni tejamkorlik bilan saqlash imkonini, balki ustama (foyda) olish imkonini ham beradi [2].

Jamg'arma turlarini shakllantirish va ulardan foydalanishda iqtisodiy mexanizmlar, investitsiyalarning yo'nalishi, inflyatsion jarayonlar, soliqqa tortish tizimi, davlat siyosati va boshqa omillar muhim rol o'ynaydi. Yirik miqyosda

shakllantirilgan jamg'armalar mamlakat iqtisodiyotining strategik jihatlarini qo'llab-quvvatlaydi va mavjud resurslaridan oqilona foydalanishga xizmat qiladi. Jamg'arib boriladigan mablag'larning barqarorligini ta'minlash, ularning samarali boshqaruvini tashkil etish jamg'arma turlarining asosiy xususiyatlaridan biri hisoblanadi. Har bir jamg'arma turi o'zining tarkibi, boshqaruv mexanizmi, hisobot yuritish tartibi, risklarni kamaytirish va resurslardan foydalanish qoidalariga ega. Bu orqali moliyaviy tizimda muvozanatni saqlab turish, investorlar va jamg'arma egalari manfaatlarini himoya qilish, iqtisodiy prognozlar tuzish va barqaror rivojlanishni ta'minlash mumkin bo'ladi. Jamg'armalarning iqtisodiyotdagi o'rnini ko'plab bo'limlarda o'z aksini topadi. Xususan, davlat darajasida yirik infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish, eksport-import operatsiyalarini qo'llab-quvvatlash, strategik sohalarni rivojlantirish uchun jamg'armalardan foydalanish muhim hisoblanadi. Shu sababli yirik kompaniyalar va transmilliy korporatsiyalar ham turli maqsadlarda jamg'armalar tashkil etadi va ulardan zarur hollarda foydalanadi [3].

Jamg'armalarning to'g'ri shakllanishi va samarali boshqarilishi uchun zamonaviy korporativ boshqaruv tamoyillariga, moliyaviy monitoring va audit tizimiga, zamonaviy axborot texnologiyalariga asoslanish lozim. Ularning ishonchliligi yuqori bo'lishi va manfaatdor tomonlar uchun ochiqlik ham muhimdir. Shuningdek, jamg'armalar fuqarolarning moliyaviy tarbiyasida ham muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston tajribasida aholining moliyaviy savodxonligini oshirish, oila byudjetini yuritish, iqtisodiy resurslarni oqilona boshqarish ko'nikmalarini shakllantirishda jamg'arma turlarining o'rnini beqiyosdir. Marifatli oilalarda farzandlarga bolalikdan boshlab mablag'larni tejash va kelajak uchun resurs to'plash odati shakllantiriladi. Mamlakat miqyosida katta ijtimoiy loyihalarini amalga oshirish uchun ham jamg'armalarning ahamiyati beqiyos. Yirik ijtimoiy loyihalar, davlat dasturlari, sanoat va infratuzilma sohalarida investitsiya loyihalari amalga oshirilishida ko'pincha maxsus jamg'armalar tashkil etiladi. Bu jamg'armalar umumiy pul massasi va valyuta zaxiralarining bir qismi sifatida aholi

farovonligini oshirishga xizmat qiladi. Jamg'arma turlari boshqaruvining zamonaviy usullari «risk-menejment» tizimi, investitsion portfelni diversifikatsiya qilish usullari, yuqori likvidlik va barqaror foiz siyosati bilan belgilanadi. Iqtisodiy taraqqiyot sharoitida jamg'arma turlarining o'zgaruvchanligi, ularning tez sur'atlarda kengayib borishi, moliyaviy bozorlardagi yangiliklarni ommalashtirish ehtiyojini yuzaga keltiradi [4].

Har qanday milliy yoki xususiy jamg'arma tizimi uzluksiz monitoring, moliyaviy barqarorlik va tahlilning yuqori saviyasini talab qiladi. Har bir jamg'arma turi uchun alohida qonunchilik normalari, hisobotlilik va javobgarlik tizimi ishlab chiqiladi va amaliyotda qo'llaniladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, jamg'armalarning institutsional rivojlanishi iqtisodiy taraqqiyotda muhim o'rin tutadi va aholi farovonligiga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Jamg'arma turlari o'z xususiyatiga ko'ra bir-biridan farq qiladi. Masalan, qisqa muddatli jamg'armalar, uzoq muddatli jamg'armalar, doimiy yoki vaqtinchalik jamg'armalar, markazlashtirilgan yoki markazlashmagan shakldagi jamg'armalarning asosiy farqlari mavjud. Yuqorida ta'kidlanganidek, moliyaviy risklarni kamaytirish, kelajak avlod uchun resurslar to'plash, davlat va xususiy ehtiyojlarni ta'minlashda jamg'armalar iqtisodiy muvozanatni saqlash yo'lida muhim vositadir. Iqtisodiyot fanida jamg'armalarning makro va mikro iqtisodiy jarayonlardagi roli ham keng o'rganiladi. Mikroiqtisodiy tahlil jamg'arma turlarini oilaviy byudjetni saqlash yoki kichik biznesda investitsion ehtiyojlarni qondirish vositasi deb qaraydi. Makroiqtisodiyotda jamg'arma mamlakat valyuta zaxiralari, milliy ahamiyatga molik investitsional loyihalar uchun mablag' manbayi sifatida e'tirof etiladi. Iqtisodiyotda manba diversifikatsiyasi, byudjet intizomi, moliyaviy barqarorlik va iqtisodiy xavfsizlik kabi tushunchalar ham jamg'arma turlari va ularning to'g'ri boshqaruvi bilan bevosita bog'liqdir [5].

Xulosa:

Jamg'arma turlari — bu iqtisodiyot va jamiyat hayotida alohida ahamiyat kasb etadigan, kelajakdagi ehtiyoj va maqsadlarni moliyaviy resurslar bilan ta'minlashga yordam beradigan muhim tushunchadir. Davlat, xususiy va jamoat jamg'armalari iqtisodiy barqarorlik, investitsion salohiyat, moliyaviy xavfsizlik va ijtimoiy himoyani ta'minlashda asosiy vosita hisoblanadi. Jamg'arma turlari zamonaviy boshqaruv tamoyillari asosida doimiy rivojlanadi, ularning rolini to'g'ri anglash va samarali boshqaruvini ta'minlash iqtisodiy rivojlanish va aholining farovon hayoti uchun mustahkam asos bo'lib xizmat qiladi. Barcha tasnif va mexanizmlarning to'g'ri shakllanishi kelajak uchun barqaror iqtisodiy asos yarata oladi va jamiyat taraqqiyotiga zamin tayyorlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduraxmonov, Q. X. (2019). "O'zbekistonda byudjetdan tashqari jamg'armalarning tashkil etilishi va ularning samaradorligini baholash." Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 3(1), 52-57.
2. Axmedov, B. (2018). "Davlat byudjeti va uning jamg'armalar tizimidagi o'rni." Moliyaviy tadqiqotlar jurnali, 4(2), 23-29.
3. Anvarova, D. (2020). "Jamg'armalarning iqtisodiyotdagi roli va rivojlanish omillari." Iqtisodiyot va ta'lim, 1(3), 13-19.
4. Ergashev, N. (2021). "Iqtisodiyotni rivojlantirishda investitsion jamg'armalarning ahamiyati." Ilm-fan va taraqqiyot, 9(2), 109-114.
5. Hasanov, S. (2022). "Davlat jamg'armalari va ularning boshqaruv tizimi." Moliya-bank ishida innovatsiyalar, 26(1), 37-44.
6. Jo'rayev, M. (2019). "Byudjetdan tashqari jamg'armalarning turlari va ahamiyati." O'zbekiston iqtisodiyoti, 7(3), 56-62.
7. Karimov, S. (2018). "Investitsiya jamg'armalari – iqtisodiy taraqqiyot omili sifatida." Moliyaviy bozorlar va institutsiyalar, 4(2), 33-40.
8. Mamadaliyev, I. (2021). "Zahira jamg'armalarning shakllanishi va ular ustidan nazorat." O'zbekiston moliyaviy axborotnomasi, 2(5), 20-27.